

Wyprodukować sztukę socrealistyczną

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Mapa myśli
- Galeria zdjęć interaktywnych
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: Wojciech Tomasik, *Socrealizm albo milczenie kobiet*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 2008, nr 5 (113), s. 89.
- Źródło: Wojciech Włodarczyk, *Socrealizm. Sztuka Polska w latach 1950–1954*, Paryż 1986, s. 108–109.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Cuda miłości*.

Wyprodukować sztukę socrealistyczną

Konstantin Yuon II, *Młodzież regionu moskiewskiego. Ligaczowo*, 1926
Źródło: Wikiart, tylko do użytku edukacyjnego.

Wojciech Tomasik

Socrealizm albo milczenie kobiet

O socrealizmie – ujmując rzecz najogólniej – można mówić i pisać dwojako: śledząc w nim to, co widoczne, a więc dozwolone (dopuszczalne), zdefiniowane w enuncjacjach programowych, oraz – przeciwnie – badając sferę jego nieobecności, braków, inwentaryzując wszystko to, co objęte zostało – wyrażonymi lub nie – zakazami, co system skazał na wykluczenie, a co żyło życiem podskórnym, utajonym, dając o sobie znać w specjalnych sytuacjach, w rozmaitych szczelinach oficjalnego dyskursu kultury komunistycznej, w jego niedomówieniach, niespójnościach, nieoczekiwanych stłumieniach i zahamowaniach, w semantycznych zbitkach i kompozycyjnych zgrzytach.

Źródło: Wojciech Tomasik, *Socrealizm albo milczenie kobiet*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja" 2008, nr 5 (113), s. 89.

Twoje cele

- Zdefiniujesz pojęcie socrealizmu.
- Wymienisz główne założenia socrealizmu.
- Scharakteryzujesz architekturę socrealistyczną.
- Opiszesz styl obrazów oraz rzeźb pochodzących z okresu panowania stalinizmu i komunizmu w Polsce.

Przeczytaj

Narodziny i założenia socrealizmu

Socrealizm w sztuce narodził się w 1934 roku w Związku Sowieckim, a następnie rozprzestrzenił się na inne kraje, znajdujące się pod wpływem ZSRS. Otrzymał oficjalny status podstawowej i jedynej metody twórczości artystycznej, a zarazem stał się propagandowym narzędziem partii komunistycznej. Władza oczekiwała od artystów twórczości popularnej, prostej w przekazie, która stanie się narzędziem indoktrynacji. Intencją przywódców było zniszczenie kultury wysokiej, stworzenie opozycji dla rozwijającej się w tym czasie awangardy rosyjskiej, która sprawiała trudność niewykształconym politykom.

Boris Kustodiev, Plakat reklamujący prenumeratę dziennika rosyjskiego, 1926

Źródło: Wikiart, domena publiczna.

Programowo socrealizm był wewnętrznie sprzeczny i niekonsekwentny, pomimo ambicji stworzenia spójnych założeń. Podobnie jak komunizm, opierał się na koncepcji utopijnej. Teoretyczne podwaliny, ustanowione przez publicystów i estetyków związanych z ruchem socjalistycznym i komunistycznym, pełniły rolę instrumentalną. Służyły sprawdzeniu ideologicznej poprawności dzieł oraz uległości twórców wobec władzy (kryterium partyjności). Socrealizm wdrażano poprzez napastliwe kampanie krytyczne oraz zwalczanie ruchów awangardowych i eksperymentalnych.

Główne hasła realizmu socjalistycznego:

- zgodności wizji świata z ideologicznymi tezami marksizmu,
- komunikatywności formy,
- witalizm oraz optymistyczna wizja ludzkiej siły i pracy,
- uprzywilejowanie tematyki pracy, walki klasowej i tradycji ruchu robotniczego,
- niechęć do indywidualizmu oraz apoteoza kolektywizmu i działania na rzecz wspólnoty.

Realizm socjalistyczny spowodował ponad półwieczną izolację środowisk artystycznych ZSRS i destrukcję dawnych tradycji artystycznych. Sztuka realizmu socjalistycznego

w Polsce oparta była na kanonach socrealizmu sowieckiego, ale dopasowała się do lokalnych możliwości i warunków. Jego kres jako obowiązującej doktryny artystycznej, przyniósł w Polsce okres odwilży i przemian po roku 1956.

Architektura „socjalistyczna w treści, narodowa w formie”

W historii polskiej architektury lat 1945–1989 odrębnym rozdziałem stał się socrealizm. Lata te pokrywają się z okresem stalinowskim i panowaniem komunizmu w Polsce. Na projektowanie architektoniczne narzucone zostały konkretne wymogi, a pełna kontrola reżimu nad architektami została zdobyta na przełomie lat 40. i 50., gdy stali się oni pracownikami państwowych biur projektowych. Podstawą architektury czasów komunizmu były projekty typowe. W duchu treści socjalistycznej ujednolicono warunki mieszkaniowe, a tereny dawniej dostępne tylko dla zamożnej ludności, zastąpiono osiedlami robotniczymi. W myśl narodowej formy nawiązywano do historycznych zasad kompozycji i elementów ozdobnych – w Polsce głównie do klasycyzmu. Decyzja o ostatecznym kształcie budowli należała do najbardziej wpływowych architektów. Dodatkowo większą szansę na przyjęcie jednego z konkurencyjnych projektów miał ten, który był przedstawiony językiem nowomowy.

Mural na socrealistycznym osiedlu A w Tychach

Źródło: Chrochodyl, licencja: CC BY-SA 3.0.

Obok osiedli mieszkaniowych zauważalnym elementem architektury socrealizmu były budowle prestiżowe. Akcje wznoszenia obiektów tego typu uznawano za priorytetowe, przez co straciły nieco

na znaczeniu, ponieważ powstawało ich zbyt wiele. Przykładami są gigantyczne obiekty, takie jak budynki dworców kolejowych w Warszawie i Katowicach, Trasa Łazienkowska czy nieukończony przez wiele lat wieżowiec Naczelnej Organizacji Technicznej w Krakowie (przebudowany i ukończony dopiero w 2020 roku). Niemal na każdym kroku, nawet w średniej wielkości miastach, napotykano pomniki wzniesione ku czci Armii Radzieckiej. Przeprowadzano także prestiżowe akcje na wielką skalę, jak na przykład „zbudowanie tysiąca szkół na Tysiąclecie". Za pośrednictwem tego typu akcji powstawały obiekty o ponadprzeciętnym standardzie i o większej wartości estetycznej, w kontraście do niektórych osiedli mieszkaniowych, których stan niekiedy od nowości był dramatyczny. Za tę sytuację nie odpowiadali architekci, lecz niewydolność budownictwa. Zadania zbytnio odbiegały od możliwości ich realizacji. Czasami, by ograniczyć koszty, rezygnowano z wykończenia elewacji budynków, a to prowadziło do dalszych problemów.

Ministerstwo Rolnictwa w Warszawie

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Osiedle robotnicze w Bielsku-Białej

Źródło: Bieniecki Piotr - http://www.fototeo.pl, licencja: CC BY-SA 3.0.

Osobliwą sprawą było budownictwo kościelne w latach 1945–1989. Pomimo że

miasto socrealistyczne, zgodnie z doktryną komunizmu, z założenia miało być miastem całkowicie ateistycznym, począwszy od lat 70. doszło do eksplozji budownictwa sakralnego. Na architekturę kościołów istotny wpływ miały nie tylko ogólne warunki funkcjonowania w komunistycznym systemie, lecz także nastroje panujące wśród społeczeństwa. Stawiano kościoły jak największe, zdolne pomieścić dużą liczbę wiernych. Mieszkańcy skupiali się na staranności przy ich budowie ze względów religijnych, ale też dlatego, że była to szansa na kształtowanie części rzeczywistości niezależnie od systemu. Charakterystyczny jest wygląd kościołów tego okresu. Nie były one w stanie zdominować wielkich blokowisk, ale zdołały jednak w pewien sposób je przyćmić. Ich kształty były oryginalne, a jakość materiałów, jak na tamte czasy, bardzo dobra.

Kościół Arka Pana w Krakowie (styl modernistyczny), data powstania: 1977 r.

Źródło: Zygmunt Put Zetpe0202, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Jak namalować socrealistyczny obraz?

Dla malarstwa i rzeźby kluczową postacią był ideowy przywódca, a tłem budowa socjalizmu, w przyszłości komunizmu, przedstawianego jako ustrój idealny i szczytowy etap w rozwoju ludzkości. Tematyka dzieł była zatem mocno ograniczona. Przedstawiano głównie portrety przywódców, wizerunki pracy i życia ludu, sceny batalistyczne. Ważną cechą było realistyczne odwzorowanie świata kształtujące masowe wyobrażenie rzeczywistości.

Jules Perahim, *Walka o pokój*, 1950
Źródło: tylko do użytku edukacyjnego.

Ilya Mashkov, *Farmerka z dyniami*, 1930
Źródło: domena publiczna.

Niewiele obszarów socrealistycznego malarstwa pozwalało na indywidualną, twórczą interpretację. Mimo tego artyści próbowali nieco polemizować z narzuconymi normami oraz wytycznymi. Nasycenie ideologiczne wyznaczało liczbę i układ postaci w obrazie, charakter ich artystycznej interpretacji, format płótna, było nieprzyjazne wyjątkowości. Programy artystycznych uczelni tamtego czasu uwzględniały przede wszystkim studium z natury (studium podstawowe) – rysunek i malarstwo postaci ludzkiej, martwej natury, pejzażu i wnętrza oraz kompozycję (studium zasadnicze) – rozwijającą obrazowe myślenie w zakresie tworzenia dzieł sztuki wychowujących ideowo społeczeństwo. Odżegnywano się zupełnie od studiowania cech indywidualnych postaci na rzecz wybierania modeli o „pozytywnych cechach nowego człowieka". W studium z natury chodziło zaś o schemat. Dotąd znane przedstawianie martwej natury jako owoców, talerzyków, kwiatów itp. zastąpiono elementami ekwipunku żołnierskiego, cegłami, narzędziami i innymi przedmiotami znajdującymi się w warsztacie lub stodole. W obrazach nie mógł też dominować żaden motyw plastyczny, najważniejsze było wyeksponowanie fabuły.

Tytułowanie obrazu także nie było pozostawione artyście w dowolności:

Wojciech Włodarczyk

Socrealizm. Sztuka Polska w latach 1950–1954

W latach dominowania doktryny socrealistycznej nie mogły powstawać obrazy bez tytułu. Tytuł narzucał i gwarantował pożądaną przez władzę interpretację. Często wciągał widza, zapraszał do uczestnictwa w dialogu namalowanych postaci. Tytuł spełniał rolę pośrednika, katalizatora między socrealistycznym dziełem a odbiorcą. Tytuł nie współtworzył świata przedstawionego obrazy a jedynie go komentował. Nie dynamizował artystycznych jakości obrazu a uwagę odbiorcy kierował prawie wyłącznie w stronę odczytań „ideologicznych". Tytuł był ładunkiem ideologii, który malarz musiał umieścić w odpowiednim momencie i miejscu w socrealistycznym obrazie. Nie łączyła się z tym żadna problematyka artystyczna.

Źródło: Wojciech Włodarczyk, *Socrealizm. Sztuka Polska w latach 1950–1954*, Paryż 1986, s. 108–109.

Mimo rygorystycznych zasad narzuconych sztuce, powstało sporo dzieł o wysokiej wartości artystycznej. W późniejszym okresie trwania socrealizmu pojawiały się też próby przemycania pewnych cech postimpresjonizmu, kubizmu lub kapizmu.

Słownik

awangarda

(fr. *avant garde* – straż przednia) – grupa osób, których twórczość lub działalność w jakiejś dziedzinie jest nowatorska i niekonwencjonalna; ogół zróżnicowanych tendencji w sztuce XX w., odznaczających się radykalnym nowatorstwem

komunizm

ideologia polityczna głosząca równość i wspólnotę w organizacji życia społecznego oraz racjonalność w zarządzaniu gospodarką; przepowiadała nieuchronność upadku kapitalizmu i potrzebę działań zmierzających do osiągnięcia tego celu; celem była budowa społeczeństwa bezklasowego, opartego na wspólnej własności i równym podziale wytworzonych dóbr

nowomowa

termin użyty przez G. Orwella w powieści *Rok 1984*; oznacza język propagandy politycznej, który ma na celu manipulowanie społeczeństwem, narzucanie mu jedynie słusznego obrazu rzeczywistości. Nowomowa charakteryzowała się: stosowaniem sloganów, stereotypów, operowaniem wyrazistymi kontrastami (my – oni, swój – wróg, postęp – zacofanie, światopogląd naukowy – ciemnota i zabobon itp.), ubogim, skonwencjonalizowanym słownictwem, używaniem gotowych frazesów, wyrażeń-wytrychów (nadających się do każdej wypowiedzi). W nowomowie wiele słów było zakazanych, np. strajk, kryzys

realizm socjalistyczny, socrealizm

doktryna i praktyka twórcza w literaturze, sztuce, filmie, muzyce, wprowadzona w ZSRS na początku lat 30. XX w., a po II wojnie światowej narzucona w innych państwach bloku sowieckiego

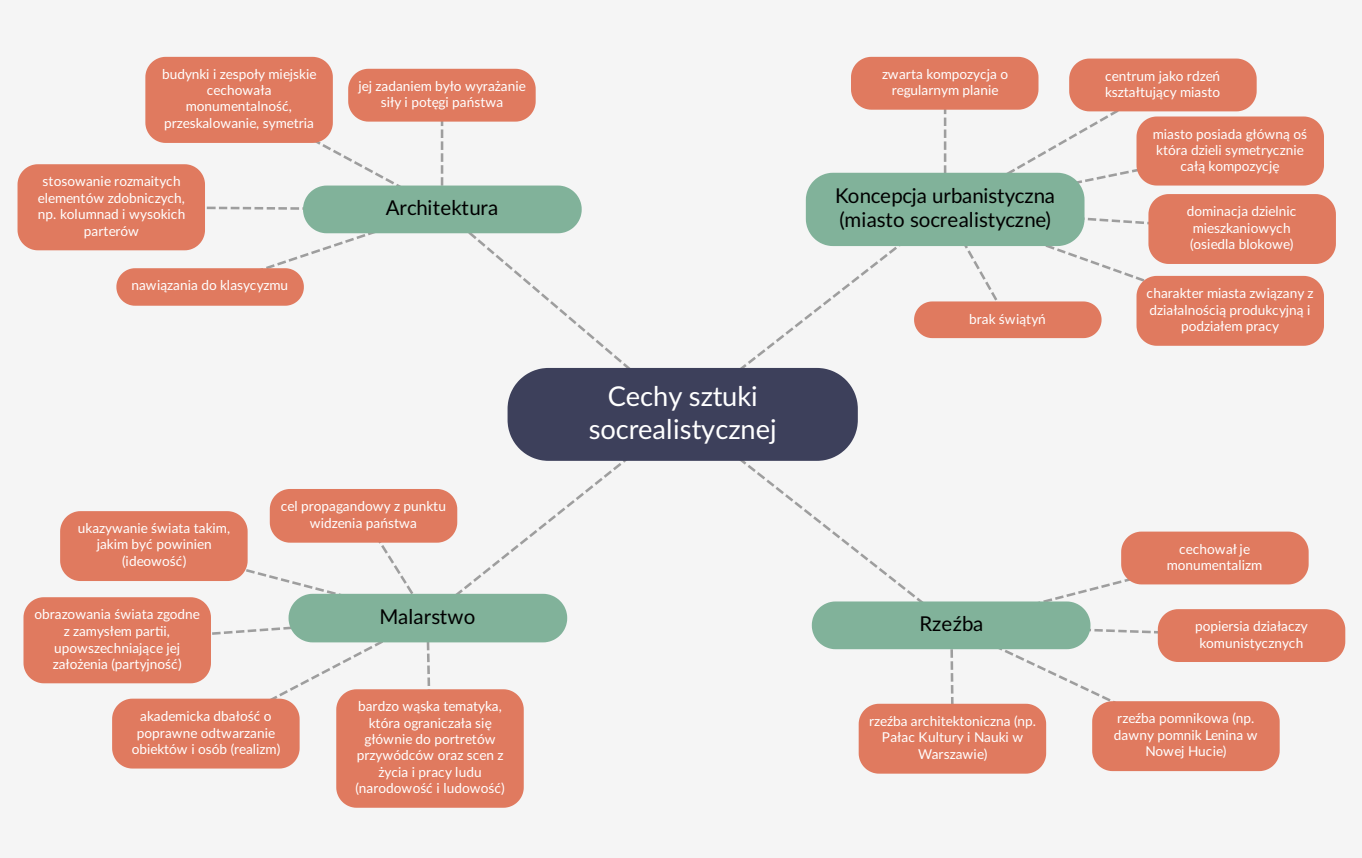
stalinizm

system poglądów ideologicznych i sposób kierowania partią, państwem i jego gospodarką ukształtowany w latach 30. XX wieku w ZSRS rządzonym przez Józefa Stalina; stalinizm sprowadzał się do rządów jednej partii, stosowania przymusu i propagandy i centralnie sterowanej gospodarki planowej

Mapa myśli

Polecenie 1

Na podstawie mapy myśli scharakteryzuj świat, jaki chciała wykreować władza za pomocą sztuki socrealistycznej.

Polecenie 2

Wyjaśnij, co oznacza zamysł, że sztuka miała być „socjalistyczna w treści i narodowa w formie”.

Galeria zdjęć interaktywnych

Polecenie 1

Wytłumacz, w jaki sposób polscy artyści w okresie panowania stalinizmu i komunizmu w Polsce realizowali bądź omijali socrealistyczne doktryny narzucone przez władze.

Pałac Kultury i Nauki w Warszawie

Źródło: Maksym Kozlenko, licencja: CC BY-SA 4.0.

Polecenie 2

Napisz, czy twoim zdaniem obiekty pochodzące z okresu stalinizmu i komunizmu powinny pozostać w polskiej przestrzeni publicznej. Podaj konkretne przykłady.

Ćwiczenie 1

Porównaj dwa obrazy Kobzdeja zamieszczone w galerii interaktywnej. Zwróć uwagę na temat, kolorystykę i nastrój.

Ćwiczenie 2

Zaznacz hasła związane z realizmem socjalistycznym

- [ ] typowość
- [ ] awangarda
- [ ] nawiązywanie do tradycji ruchu robotniczego
- [ ] optymizm
- [ ] indywidualizm
- [ ] narodowa forma
- [ ] ideowość
- [ ] reprezentowanie historycznego dorobku kulturowego kraju

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Wyprodukować sztukę socrealistyczną

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:
Zakres podstawowy
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
I. Kształcenie literackie i kulturowe.
2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:
6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;
III. Tworzenie wypowiedzi.
2. Mówienie i pisanie. Uczeń:
1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;
4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;
IV. Samokształcenie.
1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
5. dokonuje krytycznej selekcji źródeł;
7. wzbogaca swoją wypowiedź pozajęzykowymi środkami komunikacji;
9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;
Zakres rozszerzony
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
I. Kształcenie literackie i kulturowe.
2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
2) wykorzystuje teksty naukowe w interpretacji dzieła sztuki;
5) rozpoznaje i charakteryzuje główne style w architekturze i sztuce;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zdefiniuje pojęcie socrealizmu;
- wymieni główne założenia socrealizmu;
- scharakteryzuje architekturę socrealistyczną;
- opisze styl obrazów oraz rzeźb pochodzących z okresu panowania stalinizmu i komunizmu w Polsce.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- WebQuest.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Na dwa tygodnie przed planowaną lekcją nauczyciel zapowiada, że klasa będzie pracowała metodą WebQuestu. Przedstawia uczniom temat przyszłych zajęć: Wyprodukować sztukę socrealistyczną. Dzieli klasę na zespoły i przydziela im tematy

prezentacji do przygotowania:
– Narodziny i założenia socrealizmu.
– Architektura socrealistyczna.
– Socrealistyczne budownictwo kościelne.
– Malarstwo i rzeźba w socrealizmie.
Nauczyciel informuje uczniów, że zespoły powinny podzielić się obowiązkami tak, żeby każdy uczestnik zajęć miał swoje zadanie. Jako źródła wskazuje materiał: Wyprodukować sztukę socrealistyczną, inne materiały na portalu epodreczniki.pl, zbiory cyfrowe: Polona, Ninateka, Filmoteka Narodowa oraz inne portale gromadzące sprawdzone i opracowane zgodnie ze standardami treści. Uczniowie powinni skupić się na źródłach internetowych, ponieważ na tym polega metoda WebQuestu.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji. Uczniowie objaśniają znaczenie terminu socrealizm, omawiają jego główne założenia.

Faza realizacyjna:

1. Zespoły przystępują do prezentacji efektów pracy. Grupy kolejno przedstawiają swoje tematy. Należy narzucić limit czasowy dla pojedynczej prezentacji tak, by każdy zespół miał okazję zaprezentować swój temat. Po zakończonej prezentacji każdej grupy wybrana lub chętna osoba wskazuje mocne i słabe strony wystąpienia.
2. Uczniowie, korzystając ze zdobytych informacji oraz mapy myśli charakteryzują świat, jaki chciała wykreować władza za pomocą sztuki socrealistycznej.
3. Uczestnicy zajęć zapoznają się z galerią interaktywną. Pracują w parach. Wyjaśniają, w jaki sposób polscy artyści w okresie panowania stalinizmu i komunizmu w Polsce realizowali bądź omijali socrealistyczne doktryny narzucone przez władze.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie indywidualnie wykonują polecenie 2 oraz oba ćwiczenia z sekcji „Galeria interaktywna".
2. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Zadaje również pytania podsumowujące i prosi wybranych uczniów o odpowiedzi.

Praca domowa:

1. Wyjaśnij, co oznacza zamysł, że sztuka miała być „socjalistyczna w treści i narodowa w formie".

Materiały pomocnicze:

- Wojciech Włodarczyk, *Socrealizm. Sztuka Polska w latach 1950–1954,* Paryż 1986.
- Andrzej Basista, *Betonowe dziedzictwo,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2001.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do podsumowania lekcji.